

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 17 Volume: 4 Issue: 17
Bahar 2011 Spring 2011

BRITISH LIBRARY'DEKİ MUHTELİF TÜRKÇE YAZMALAR
ASSORTED TURKISH MANUSCRIPTS IN THE BRITISH LIBRARY

Ayhan TERGİP*

Özet

Bu çalışmanın amacı İngiltere'de bulunan British Library'deki yazmalarla ilgili 1888 tarihinde hazırlanan ilk katalogda yer alan 6 Gramer, 4 İncil, 2 Kur'an, 3 Siyer ve 3 adet de Kürt Tarihine ait toplam 18 adet eserin tanıtımını yapmak bu vesileyle de buradaki diğer yazmalara dikkat çekmektir. Bugün dünyanın değişik yerlerinde Türkçeye ait binlerce yazma eser bulunmaktadır. Bunlardan 2000 civarı British Library'dedir. Bizim kültür mirasımız olarak varlıklarını devam ettiren bu eserler kendileriyle ilgilenecek dil bilimcileri ve araştırmacıları beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: British Library, İncil, Siyer, El Yazması, Katalog, Kur'an, Gramer.

Abstract

The purpose of this work is to introduce the 6 grammar, 4 Bible, 2 Koran, 3 History Of Muhammed and 3 Kurdish History books of Ottoman Turkish which are located from the first catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Library, dated 1888, thus to call attention to other manuscripts there. Nowadays there are thousands of Turkish Manuscripts in different parts of the world. Around 2000 out of these Manuscripts are located at the British Library. These works which exists as our cultural heritage awaiting the linguists and researchers to take care of them.

Key Words: The British Library, The Bible, History of Muhammed, Manuscript, Catalogue, The Koran, Grammar.

Giriş

Çalışmamızın temel amacı Londra'da bulunan British Library (İngiltere Ulusal Kütüphanesi)'deki çeşitli el yazması eserleri tanıtmak ve böylece bu kütüphanede bulunan değişik konularda yazılmış 2000 civarındaki Türkçe yazmaya dikkat çekmektir.

* Dr., TC. Londra Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, ayhantergip@gmail.com

Türkiye’den dünyanın değişik yerlerindeki bu yazmalara ulaşmak eğer elinizde katalog numarası da yoksa imkânsız gibidir. Fakat yazmanın numarasını biliyorsanız¹ internet üzerinden sipariş vermek mümkündür. British Library bütün bu isteklere cevap vermektedir. Dünyanın neresinde olursanız olun çevrimiçi üye olabilir ve internet üzerinden istediğiniz eseri dünyanın herhangi bir yerine sipariş verebilirsiniz.²

British Museum Library, hekim ve doğa bilimci Sir Hans Sloane'ın (1660-1753) biriktirdiği ünlü bir kitap, el yazması ve doğa tarihi nesnelere koleksiyonunun 1753'te hükümet tarafından satın alınmasıyla kuruldu. Oxford kontları Edward ve Robert Harley'in daha önce miras bıraktıkları önemli el yazması kütüphanesi ve Sir Robert Bruce Cotton'un (1571-1631) bağışlamış olduğu el yazmaları, sikkeler ve antikalar da Sloane koleksiyonuna katıldı. II. George'un, Krallık Kütüphanesi'ni 1757'de hediye etmesinden iki yıl sonra müze, Bloomsbury'deki Montagu House'da halka açıldı.³

1823'te III. George'un kütüphanesinin alınmasıyla genişleyen koleksiyon için daha geniş bir yer gereksinimi doğunca, tasarımını Sir Robert Smirke'in yaptığı ve günümüzde British Museum olarak kullanılan yapı, 1847'de Montagu House'un yerini aldı.

Son olarak British Museum'daki ve öbür kütüphanelerdeki el yazması ve basılı kitap koleksiyonlarının bir araya getirilmesiyle de 1973'te British Library (İngiliz Milli Kütüphanesi) oluşturuldu.

Bilindiği üzere British Library daha önce British Museum (müze) bünyesinde hizmet vermekteydi. Resmi açılışı yapıldığı 1998 yılından bu yana, Londra merkezdeki yeni binasında (St. Pancras) “British Library” adıyla hizmet vermektedir. Ulusal Kütüphane kapsamında buraya bağlı olarak çalışan iki kütüphane daha vardır: Colindale ve Boston Spa (Poyraz, 2010: 364).

1990'lı yıllarda British Library’de yaklaşık olarak 10.000.000 kitap, 700.000’in üzerinde harita ve plan, 500.000’in üzerinde gazete ve 120.000’den fazla da el yazması eser bulunmaktaydı (Marcuse,1990:26). Bununla birlikte şu an British Library’de yaklaşık olarak 14.000.000 kitap 3.000.000 ses kaydı, 920.000’in üzerinde gazete ve dergi 310.000’den fazla da el yazması eser bulunmaktadır. Bu iki karşılaştırma British Library’nin her geçen gün büyük bir hızla ilerlediğini göstermektedir. Bugün British Library’deki bu eserlerin ve çalışmaların toplam sayısı 150.000.000’u bulmaktadır.

British Library, Türkçe el yazması eser bakımından da oldukça zengindir. 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasından -satın alma, hediye vb. yollarla- elde edilen

¹ Bu numaralar <https://www.yazmalar.gov.tr/> gibi değişik kataloglardan temin edilebilir. Yazmalar için Kütüphanenin <http://www.bl.uk/reshelp/findhelplang/turkish/turkishcatalogues/turkishcatalogues.html> resmi internet adresi ziyaret edilebilir veya aşağıdaki kataloglara bakılabilir:

- Barnett, L. D. Preliminary list of manuscripts in languages of Central Asia and Sanskrit, from the collections made by Sir Marc Aurel Stein. Typescript. 18 p. - 6 Kök Turkish and about 60 Uygur items. To be supplemented by the Stein Manuscripts Database.
- Rieu, C. Catalogue of the Turkish manuscripts in the British Museum. London: British Museum, 1888. 371 p. - 483 items, including 39 in Chaghatay and 8 in Azeri.
- Meredith-Owens, G. M. Temporary handlist of Turkish MSS., 1888-1958. Typescript. 46 p. - Lists about 950 items.
- Waley, M. I. Islamic manuscripts in Eastern Turkic languages in the British Library: a provisional handlist. Unpublished. 15 p. - 148 texts. 75 volumes from Oriental Collections and 30 from the India Office Library collection.
- Waley, M.I. Ottoman manuscripts in the India Office Library collection. Unpublished. - Preliminary descriptions of 7 mss. containing 10 texts.

² British Library'den çevrimiçi yazma eser siparişi vermek için <https://forms.bl.uk/imaging/index.aspx> ve <http://www.bl.uk/reshelp/atyourdesk/imaging/order/imageorder.html> adresleri ziyaret edilebilir.

³ <http://www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/history/index.html>

yazmaların sayısı 2000'in üzerindedir ve bu eserler oldukça iyi şartlarda muhafaza edilmektedir. Bununla birlikte bazı özel kitaplar için ayrıca tedbirler alınmıştır. Bu eserlerin, bölüm sorumlusu tarafından yapılan bir mülakattan sonra araştırmacılara temin edilmesi bu tedbirlerden yalnızca biridir.

İngiltere Milli Kütüphanesindeki yazmalar ilk defa, 1888 yılında Türkçe yazmalar bölümü sorumlusu Charles Rieu tarafından toplu bir katalog halinde araştırmacıların ilgisine sunulmuştur. Daha sonra 1958'de G. M. Meredith-Owens tarafından daktilo edilmek suretiyle bir el listesi hazırlanmış; son olarak da M. I. Waley tarafından hazırlanan küçük boyutta bir el listesi kütüphane raflarında yerini almıştır. Özellikle son iki çalışma, sadece eser adı listesi şeklindedir, ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır. Ayrıca kayıtlar üzerinde el yazısıyla yapılmış düzeltmeler vardır (Poyraz, 2010: 119). Bunların yanında L. D. Barnett'in 18 sayfalık, 6 adet Göktürkçe ve 60 adet de Uygurca eserin listesini veren Orta Asya ve Sansrikkçe dillerinde hazırlanmış el yazması eserler katalogu ile M. I. Waley tarafından hazırlanan "India Office Library" deki 7 el yazması Osmanlı Türkçesi'ne ait eseri tanıtan katalogu bulunmaktadır.

Rieu'nun hazırladığı 1888 tarihli katalogda Arap harfli Türkçe el yazma eser sayısı 483'tür. Bunların 444'ü Batı (Osmanlı) Türkçesi'ne ait, 39 adedi de Doğu (Çağatay) Türkçesi'ne aittir. Günay Kut, 1971'te yazdığı "*British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Teva'if-i 'Aşere'den Ta'ife-i Bektaşiyân.*" adlı makalesinde (Kut, 1971: 209) kütüphaneye daha sonra 771 adet yazma daha satın alındığını söylemektedir. Bugün ise The British Library resmi internet sitesinde bu sayının 2.000 civarında olduğu ve kütüphanenin yüksek akademik önemde öğeler başta olmak üzere Türkçe el yazmalarını satın almaya devam ettiği belirtilmektedir.⁴

The British Library'deki Türkçe yazmalar konusunda maalesef bugüne kadar yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Biz de, bu boşluğu bir nebze olsun doldurmak için British Library'deki yazmalarla ilgili 1888 tarihinde hazırlanan katalogda yer alan 6 Gramer, 4 İncil, 2 Kur'an, 3 Siyer ve 3 adet de Kürt Tarihi konularına ait olmak üzere toplam 18 eserin tanıtımını yapmak bu vesileyle de buradaki diğer yazmalara dikkat çekmek istedik.

1. Gramer Kitapları

Add. 7432 (El-Maksûd)

Osmanlı döneminde en çok bilinen gramer kitaplarından biri olan eser 80 varak ve 18.4x11.43 cm. ebatlarındadır. Nesih hattıyla yazılmış 5 cm. genişliğinde 19 satırdan müteşekkildir.

Fiil çekimlerini içeren bu Arapça esere birtakım Türkçe açıklamalar yazılmıştır. Eserin giriş bölümünde eksiklikler vardır ve dolayısıyla da eserin başlığı bulunmamaktadır.

Kitabın eksik olan varağı yerine daha sonra yenisi ilave edilmiş bu varak olup *salavat* ile başlar. Günümüze kadar gelen ikinci varak ise "ilâ maqşûde ve murâde" ifadesiyle başlamaktadır.

Eser, en çok "*El-Maksud*" adıyla bilinir. Son kısmında "el-'Izzi" ve "Merâhu'l-Ervâh" adındaki iki gramer kitabı hakkında yorumlara yer verilmiştir.

⁴ <http://www.bl.uk>

Add. 27,274. (Eş-Şüzürü'z-Zehebiyye Ve'l-Kat'u'l-Ahmediyye Fi Lügati't-Türkiyye)

Türk dili ile ilgili gramer bilgilerini Arapça açıklayan bir gramer kitabıdır ve 21.6x15.2 cm. ebatlarında 57 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada genişliği 10.2 cm. olan 11 satır bulunmaktadır. Kitap 19. Yüzyılın başlarında hafif mavimsi Avrupaî kağıda yazılmıştır.

İbn Muhammed Salih tarafından yazılan eser, "Eş-Şüzürü'z-Zehebiyye Ve'l-Kat'u'l-Ahmediyye Fi Lügati't-Türkiyye" başlığını taşımaktadır.

Müellif; eserinin başında, Türkçe'nin şu an hakimiyeti elinde bulunduran Osmanlı hanedanlığının dili olduğunu vurgulamış ve bu el kitabını bitirmeyi çok istediğini söylemiştir.

Kitap bir mukaddime, dört rükün ve bir hatimeye bölünmüştür. Bölümlerin içeriği ile ilgili şu açıklamalar yapılabilir:

Mukaddime: Bu kısımda Türkçe yazılmış mektuplara yer verilmiştir.

Rükün I: Bu bölüm 8 bâb halinde verilmiştir: 1. Masterlar 2. Emirler 3. Yasaklar 4. Geçmiş zaman 5. Şimdiki zaman 6. Sıfatlar 7. Olumsuzluk 8. Çoğullar

Rükün II: Bu kısımda isimler sınıflandırılarak küçük bir sözlük yazılmıştır.

Rükün III: Bu bölümde zamirler, edatlar ve sayılar anlatılmıştır.

Hatime: Son bölüm olan hatimede ise Arapça-Türkçe benzer cümlelerle basit diyaloglara yer verilmiştir.

Sloane 2908. (Latince Gramer Kitabı)

Eser, 16 varak ve 45.7x25.4 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 24.1 cm. genişliğinde 60 satır bulunan eserin; müellif nüshası olduğu düşünülmektedir (Rieu, 1888: 151). Fakat eserde müellifi ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.

İlk 11 varakta İran ile ilgili birtakım bilgiler verilmiş ve Latince olarak aşağıdaki notlar düşülmüştür.

"In obsequium clarissimi viri et Domini Engelberti Kempfer, medici peritissimi necnon eiusdem fidelissimi amici D.D. pristae. In Hispan persidis regia 22 Sept 1684. Humillimus servulus Raphael du Mans residentia nostra 38 anno."

Türkçe gramer, 12-16. Varaklar arasında bulunmaktadır. Bu varakların sayfa içi 35.6x 22.9 cm. ebatlarındadır. Başlıca gramer konularının ele alındığı bölüm Latin harfleriyle Latince olarak açıklanmıştır. Bölüme aşağıdaki Latince notlar düşülmüştür.

"Hacce in obsequium Clarissimorum Virorum Celeberrima Legationis Suedia Comitum calamo currenti scribebat die 20 Apr. 1684 in Hispan Humillimus Servulus."

Add. 27,394. (Grammarie de la Langue Turque)

Bu gramer kitabı, 93 varaktan müteşekkil 22.22x 17.1 cm. ebatlarındadır. İthaf namesi altın harflerle yazılmış olup "Philippe Desmartineaulx" imzasını taşımaktadır. Eseri çok kıymetli süslerle bezenmesi sunulan müellif nüshası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Latince orijinalinin yazarı Andre du Ryer'dir.

Sloane 3585. (Türkçe Gramer Kitabı)

Çoğunluğu Solomon Negri tarafından 18. Yüzyılın başlarında yazılmış çeşitli türde konuları ihtiva eden bir eserdir. Kitap, 58 varak olup 16.5x12.1 cm. ebatlarındadır. 13-50. varaklar arası; 11 satırdan oluşmuş olup 8.9 cm. ebatlarındadır. Bu bölüm geniş nesih harflerle yazılmıştır.

En sonda eserin Fransa kralının tercümanı Butrus Dib el-Halebi tarafından yazıldığı belirtilmiştir.

Türkçe diyaloglardan oluşan eser beş bab şeklinde tasnif edilmiştir. Bu bablar ve içerdiği konular şu şekildedir: 1. Sahiple hizmetçi arasındaki sabah konuşması 2. Alış-satış 3. Yemek ve içmek 4. İki hemşeri arasındaki konuşma 5. Üç arkadaş arasındaki konuşma.

Or. 1123. (Türkçe Gramer kitabı ve Fransızca-Türkçe-Farsça Sözlük)

28 varaklık bu gramer kitabı 36.8x 24.1 cm. ebatlarında ve 20.3 cm. uzunluğunda 30 satırdan oluşmuştur.

Türkçe kelimeler orijinal karakterlerle yazılmış olup Latin harfleriyle de transkripsiyonu verilmiştir. Bununla birlikte kelimelerin Fransızca ve Farsça karşılıkları (Arap harfleriyle) verilmiştir.

Eser 3 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler ve içerdiği konular şu şekildedir: 1. Bilindik günlük diyaloglar 2. Nasreddin Hoca'ya ait beş hikaye 3. Alfabetik olarak hazırlanmış Fransızca-Türkçe-Farsça kısa üç dilli bir sözlük.

2. İnciller

Harl. 576 (Kitâb-ı Emsile-i Süleymân)

17. yüzyıla ait gibi görünen bu eser 109 varak olup 21.59x15.24 cm. ebatlarındadır. Eser tek yüze büyük nesih harflerle harekeli olarak yazılmıştır.

Solomon'a ait olan bu İncil "*Kitâb-ı Emsile-i Süleymân*" başlığını taşımaktadır. Eserin ilk bölümü şu ifadelerle başlar: "Benî İsrâilün pâdişâhı Dâvüd oğlu Süleymân'un mişûlleridür."

İncilin baş kısmına sonradan ilave edildiği anlaşılan sayfada içeriğe yönelik bazı bilgiler İngilizce olarak tablo şeklinde yazılmış. Ve sonunda Wanley tarafından latince şöyle bir not düşünülmüş fakat eserde kimin tercüme ettiğiyle alakalı bir bilgiye rastlanmamıştır: "Superiora fuerunt scripta manu Jczreelis Jones, in Arabicis Interpretis Regii, 6 die Mensis Augusti, A.D. 1711."

Add. 7830. (İncil-i Mukaddes Yani Lisan-ı Türkî'ye Tercüme Olunan Bizim Rabbimiz Yesû'u'l-Mesih'ün Yeni Ahd ü Vesâyeti)

Doğuya özgü bir şekilde deri ciltle kaplı olan eser 139 varak olup 27.9x20.3 cm. ebatlarındadır.

Eser ilk sayfanın ortasına yazılmış şu başlığı taşımaktadır: "*İncil-i Mukaddes Yani Lisan-ı Türkî'ye Tercüme Olunan Bizim Rabbimiz Yesû'u'l-Mesih'ün Yeni Ahd ü Vesâyeti*"

Aslına sadık kalınarak hazırlanan Türkçesi, Seaman tarafından "Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Novum Turcice Redditum" başlığı altında 1666 yılında basılmıştır.⁵

Kitap, İncildeki bölümler için kullanılan Ermenice bir kelimeyle ayrılmış ve numaralandırılmıştır. Buna mukabil her bir ayet kırmızı noktayla ayrılmış fakat numaralandırılmamıştır.

Add. 19,001. (İncil-i Mukaddes Yani Lisan-ı Türkî'ye Tercüme Olunan Bizim Rabbimiz Yesû'u'l-Mesih'ün Yeni Ahd ü Vesâyeti)

Doğuya özgü bir şekilde deri ciltle kaplı olan eser 172 varak olup 21.6x15.2 cm. ebatlarındadır. 8.9 cm. uzunluğunda 22 satırdan oluşan İncil, Nesih yazı stiliyle yazılmıştır. Eserde yer olarak Tokat ve tarih olarak da 30 Nisan 1725 yazılmıştır.

Bu İncil de, bir öncekiyle aynı başlığı taşımaktadır: "*İncil-i Mukaddes Yani Lisan-ı Türkî'ye Tercüme Olunan Bizim Rabbimiz Yesû'u'l-Mesih'ün Yeni Ahd ü Vesâyeti*"

Sayfa kenarlarındaki notlar kırmızı mürekkeple yazılmış olup ayetler numaralandırılmamıştır.

Kitabın son sayfasına şöyle bir not yazılmıştır: "J. M. Eppstein, to the Reverend Mr. Mühleisen."

Sloane 3089. (Beşâretü'l-Kadîsü'l-Celîlü't-Tilmîzü'r-Rûsul Yuhannâ İbn Zübî Habîbü Yesû'u'l-Mesih)

Eser, 68 varak olup 19.7x 14.6 cm. ebatlarındadır. 5.7 cm. uzunluğunda 22 satırdan oluşan İncil, kenarları çerçevesiz ve çok ince karakterlerle 1657 tarihinde yazılmıştır.

Eser, "*Beşâretü'l-Kadîsü'l-Celîlü't-Tilmîzü'r-Rûsul Yuhannâ İbn Zübî Habîbü Yesû'u'l-Mesih*" başlığını taşımaktadır.

Sayfanın kenarında birtakım düzeltmeler bulunmaktadır. Ayetler birbirinden bağımsız olarak yazılmış ve sayfa kenarlarına numaralandırılmıştır.

Eserin sonunda 1657 yılında bitirildiği de not olarak yazılmıştır.

3. Kur'an-ı Kerimle İlgili Olan Kitaplar

Add. 1143 (Tefsir Kitabı)

17. yüzyıla ait gibi görünen eser, 350 varak olup 27.9x14.6 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 8.3 cm. genişliğinde 25 satır bulunmaktadır. Eser bazı yerlerde nesih bazı yerlerde talik yazı karakterleriyle yazılmıştır.

Son bölümde herhangi bir yazar adı veya bölüm başlığı yazılmadan Kur'an-ı Kerim'le ilgili açıklamalar ve tefsirler yapılmıştır. Bu açıklamalar Kur'an'ın son üçte birlik kısmını -"yasın" suresinden sona kadar olan kısmı- ihtiva eder.

Tefsir oldukça düz karakterlerle yazılmış. Yazar, tefsirini yaparken gramer açıklamalarına girmemiş her ayete "yani" diyerek açıklamalar getirmiştir. Bazı ayetler için o ayetin nüzul sebebini "sebeb-i nüzûl" diye cümleye başlayarak izah etmiştir.

⁵ SEAMAN, Gulielmi (1666). *Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Novum*, Oxford. Daha detaylı bilgi için bkz. MARSDEN, J. L. William (1827). *Bibliotheca Marsdeniana Philologica Et Orientalis, A Catalogue of Books And Manuscripts Collected With A View to The General Comparison of Languages, And to The Study of Oriental Literature*, Londra: Cox Yayınevi.

Müellif, yer yer kendinden önce yaşamış olan tefsircilerden de alıntılar yapmıştır. Kitabın başındaki ilave sayfada bölümlerin içeriğini yazan bir içindekiler tablosu bulunmaktadır.

Add. 9698. (Kitâb-ı Tecvîd-i Muhammed Kudsî rahimehullahi Teâlâ 'Aleyh)

Hicri 1226 (M.1811) yılında yazılan eser, 19 varak olup 20.32x15.24 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 10.79 cm. genişliğinde 15 satır bulunmaktadır. Nesih yazı stiliyle harekeli olarak yazılmıştır.

Bu eser, Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması üzerine Muhammed Konevî tarafından yazılmış "*Kitâb-ı Tecvîd-i Muhammed Kudsî rahimehullahi Teâlâ 'Aleyh*" adını taşıyan bir tecvid kitabıdır. Bu tecvid kitabı kısa Arapça bir giriş kısmıyla başlar. Müellif, bu kısımda Kur'an-ı Kerim'in okunmasını tavsiye eden bazı hadislerden alıntı yapmış hemen arkasından da Türkçe bir beyitle esere başlamıştır.

Müellif "tecvîd" in tanımını yaptıktan sonra "*tefhim, vakf, kasr, idgam, izhar, ihfa, iklab, tenwin, sakin*" gibi tecvide ilgili terimlerin açıklamasını yapmıştır. Bu terimlerden sonra da konuşma organı olarak dili incelemiş "*meharicü'l-huruf*" adını verdiği harflerin nasıl çıkartılacağı bilgisini vermiştir.⁶

4. Siyer Kitapları

Add. 19,362-19,363 (Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî)

Aynı kişi tarafından yazılmış birbirine benzer iki cilttir (Ferdinando; Rozen, 1885: 18). 7 Zilkade 1173 (M. 1760) tarihinden yazılan eserler, 297 ve 244 varak olup 31.8x18.4 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 19.7 cm. genişliğinde 27 satır bulunmaktadır.

"*Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*" veya "*Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi*" adlı bu eser ve Molla Muin'in⁷ "*Meâricü'n-Nübüvve*" adlı eserinin ikinci tercümesidir.⁸ Bu siyer kitabı, Altıparmak adıyla meşhur Üsküplü Çıkrıkçızâde Mehmed (ö.1033/1623) tarafından kaleme alınmıştır. Halk tarafından çok rağbet gören bu eser, "*Altıparmak Tarihi*" adıyla tanınmıştır (Tergip, 2010: 228).

Tercüme orijinalinde olduğu gibi iki cilt halinde hazırlanmıştır. Genel olarak mukaddime, Rûkn adı verilen 4 bölüm ve son olarak da hatime ile biter.

Müellif, Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi'nden başka Gaffari'nin Mutavvel ve Nigaristan adlı eserlerini de Türkçeye tercüme etmiştir (el- Muhibbi, Add. 23,370: vrk 306).⁹

İçeriğine göz attığımızda aşağıda verilen varak numaralarından başlamak suretiyle:

Add. 19,362;

⁶ Tecvid konusundaki yazmalarda daha detaylı bilgi almak için bkz. FLEISCHER, Heinrich Leberecht (1838). *Persian And Turkish Manuscripts In The University Library Leipzig*, Leipzig.

⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. RIEU, Charles (1879). *Catalogue of The Persian Manuscripts in The British Museum*, Londra: British Library Yayınları.

⁸ Delâil-i Nübüvve, aynı zamanda Tabakatü'l-Memalik'in müellifi Celal-zade Mustafa Nişancı tarafından da tercüme edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Mustafa b. Ahmed Gelibolulu, *Künhül-Ahbâr*, Or. 32, British Library.

⁹ EL- MUHİBBİ, Muhammed Emin b. Fazlullah el- Hamavi, *Hülasâtü'l-Eser fi Ayâni'l- Karni'l Hâdi 'As*, Add. 23,370, British Library.

1b'de: Önsöz

4b'de Rük'n I: Hz. Adem'den Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'e kadar olan dönem.

55a'da Rük'n II: Hz. Muhammed'in doğumundan peygamberliğine kadar geçen dönem.

123b'de Rük'n III: 40 yaşından hicrete kadar geçen dönem.

172b'de Rük'n IV: Hicretten vefatına kadar geçen dönem.

Add. 19,363;

1b'de: Hatime bölümü

206b'de: Miraç hadisesi ele alınmıştır.

Add. 7863. (Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibil-Mirâc)

Eser, 273 varak olup 21.6x14 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 7.6 cm. genişliğinde 19 satır bulunmaktadır.

"Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibil-Mirâc" başlığını taşıyan eser halk arasında Alaşehirli Kadı Veysî olarak tanınan Üveys b. Mehmed (öl. H.1037/M.1628) tarafından kaleme alınmıştır. Rivayetleri güvenilir kaynaklara dayanır. Çeşitli Arapça ve Farsça kaynaklara müracaat edilerek yazılan eserde; tefsir, hadis ve edebiyat kitaplarına da atıflarda bulunulmuştur. Müellifinin ölümü nedeniyle yarım kalan eser üzerine birçok zeyil yazılmıştır. (Banarlı, 1983: 681)

Ağır bir üslûpla kaleme alınmasına rağmen Türkler arasında büyük itibar görmüştür. Yazar eserini Mekki ve Medeni diye iki bölüme ayırmış ve Bedir savaşına kadar getirmiştir. Müellifin ölümü üzerine daha fazla devam edilememiştir (Tergip,2010: 228-229).

Daha sonra esere Yusuf Nabi tarafından önceki taklit edilerek süslü bir dille devam edilmiştir. Eserin devamına hicretin ikinci senesinde Beni Kaynuka'ya karşı yapılan seferle başlanır hicretin sekizinci senesinde Mekke'nin fethine kadar devam edilir. Maalesef eser bu kez Yusuf Nabi'nin de ölümüyle yarıda kalır. Eser son olarak Nazmi-zâde tarafından tamamlanır.

Birçok yazma nüshası olan eser, H.1245'te 2 cilt hâlinde Bulak'ta, H.1286'da 350 sayfa hâlinde İstanbul'da basılmıştır. Şair Nâbî, Nazmizâde el-Bağdadî (öl. H.1134), Atâullah Nev'izâde Atayî birer zeyl yazarak eseri tamamlamışlardır. (Öztürk, 1997: 29-30.)

Add. 7868. (Tercüme-i Hallü'l-Mesâlik fî Turûki'l-Memâlik)

1809'da telif edilen eser, 177 varak olup 22.9x15.2 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 10.2 cm. genişliğinde 29 satır bulunmaktadır.

Ragıp Paşa'nın hocası denmekle meşhur olan İbrahim b. Mustafa el-Halebî el-Mudarî'nin "Nazmu's-Sîreti'n-Nebeviyye" adlı eserinin ilk Türkçe tercümesidir. XIX. Asır Osmanlı yazarlarından Ayntablî Mütercim Asım Efendi (ö.1235/1820) tarafından III. Sultan Selim zamanında tercüme edilmiştir.

Tercümenin sonuna H.1216 tarihi konulmuş ve “ḥayrāt” şeklinde bir not düşülmüştür. Eserin boş yapraklarından birine başlık olarak şöyle yazılmıştır: “Tercüme-i Hallü’l-Mesâlik fi Turûki’l-Memâlik”

H. Muhammed’in büyük bir titizlikle kaydedilen yaşamındaki önemli olayları anlatan şiirlerden oluşmuştur. Eser, H. Muhammed’in hayatını baştan sona işler (Tergip, 2010: 228).

Eserde önce beyitler söylenip, hemen arkasından H. Peygamberin hayatından konuyla alakalı tarihi açıklamalar yapılmıştır.

Siyerü’l-Halebî, Bulak’ta hicri 1248 tarihinde basılmıştır.

Kürt Tarihi ile İlgili Kitaplar

Or. 1127 (Şerefnâme)

Bu tercüme eser, 27.9x15.2 cm. ebatlarında 372 varaktan oluşmaktadır. Gayet açık ve kalın nesih karakterle yazılmıştır. 12.1 cm. genişliğinde kenarları kırmızı çizgili 17 satırdan oluşmaktadır.

Eser, Emir Şeref b. Şemseddîn Bitlîsî’nin Kürtlerin tarihiyle ilgili aynı adlı eserinin çevirisidir.¹⁰ Emir Şeref b. Şemseddîn Bitlîsî, eserini hicri 1005 (M. 1596) tarihinde telif etmiştir. Daha sonra eser, Terceme-i Şeref-nâme adıyla Muhammed b. Ahmed tarafından hicri 1080 (M. 1669) tarihinde Farsça’dan Türkçe’ye tercüme edilmiştir (Muhammed b. Ahmed, 1669: vrk.8a).

Kitabın ilk sayfası kayıptır. İkinci sayfa “ma’delet-i güzîn olan ...” ifadeleriyle başlamaktadır.

Kitabın başlıca bölümleri şu şekildedir:

Mukaddime: vrk. 8b;

Sahife I: vrk. 13b;

Sahife II: vrk. 52a;

Sahife III: Fırka 1; vrk. 96b; Fırka 2: vrk. 159b; Fırka 3: vrk. 186b;

Sahife IV: vrk. 193a.

Zeyl (Yazarın Hayatı): vrk. 254a.

Hatime: vrk. 260b.

Alaaddin b. Mustafa tarafından istinsah edilen bu nüsha II. Şeref Han’ın hükümdarlığının uzun sürmesi için yapılan duayla son bulur.

Add. 7860. (Kürd Tarihi)

332 varaklık bu tarih kitabı 12.1 cm. genişliğinde 17 satırdan oluşmaktadır. Eser 31.8x20.3 cm. ebatlarındadır ve 19. yy. başlarında birkaç farklı kişi tarafından nesih hattıyla Avrupâî kağıt üzerine yazılmıştır.

“iftitâh, Saḥn ḥamd ü şenâ pâdişâhî rā-bâyid ki sitâyiş ez-ḍamîr-i münîr...” ifadeleriyle başlamayan eserde istinsah tarihi ve müstensih ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

¹⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=91158

Add. 18,547. (Mürûc-u'z-Zeheb)

Eser, 184 varak olup 20.3x14.6 cm. ebatlarındadır. Bir sayfada 10.8 cm. genişliğinde 17 satır bulunmaktadır. Eser küçük harflerle açık bir nesih yazıyla yazılmıştır.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır:

1. *Bölüm*: 1-132. varaklar arasındaki bu bölüm 20.3x14.6 cm. ebatlarında farklı kimseler tarafından yazılmıştır. Tercümede birçok tarih bulunmaktadır. Bu tarihlerin en sonuncusu hicri 1096 (M. 1685) olarak yazılmıştır. Muhtemelen kitap da bu tarihten hemen sonra bitirilmiş olabilir. Bölümün içeriğine bir göz atarsak:

Mukaddime: vrk.4b.

Sahife I: vrk. 7b.

Sahife II: (Birinci fasl kayıp), vrk. 27a.

Sahife III: 1. Fırka, vrk. 52a; 2.Fırka, vrk. 88b; 3. Fırka vrk. 99a.

Sahife IV: vrk. 102b.

Zeyl: vrk. 129a.

2. *Bölüm*: 133-184. varaklar arasındaki bu bölüm, Ebu'l- Hasan bin Ali bin Hüseyin el-Mesudi'nin "*Mürûc-u'z-Zeheb*" adlı eserinin ilk bölümüyle İsmail el-Mukri tarafından yazılan bir kasideyi ihtiva etmektedir.

SONUÇ

Yazma eserler, tarihin günümüz insanına hediye ettiği bilimsel ve sanatsal özellikleri olan önemli kaynaklardır. İslâm tarihinin ilk asırlarından itibaren pek çok Türk asıllı âlim önce Arapça, daha sonra Farsça ve Türkçe sayısız eser yazmıştır. Türkiye'nin yanı sıra dünyanın birçok ülkesinde kültür mirasımızın büyük bir parçası olan el yazması eser vardır. Mısır Kahire'de Daru'l-Kütübi'l-Kavmiye'de 5.000; Kahire Üniversitesi'nde 4.000 civarında; ayrıca sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte Fransa'da Paris Millî Kütüphanesi'nde (Bibliothèque Nationale); İtalya Vatikan'da; Almanya Berlin'de ve Rusya Leningrad'da; Macaristan'ın Budapeşte İlimler Akademisi ve Millî Kütüphanesi'nde çok sayıda yazma eser bulunmaktadır.

Bunlardan başka bazı yazma eser koleksiyonlarına az da olsa Nijerya, Filistin, Ürdün, Bangladeş, Kuveyt, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Arnavutluk, Bosna - Hersek, Sudan, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ve Ednoneyza gibi ülkelerde de rastlanmaktadır.

İngiltere de bu hazineden payını alan ülkelere birisi olmuştur. Bizim tespit edebildiğimiz 2000'in üzerinde eser İngiltere'deki British Library'de bulunmaktadır. Bunun yanında Chester Beatty'de ve daha birçok kütüphanede çok sayıda Türkçe yazma eser bulunmaktadır.

Makalede, British Library'deki bu yazmalarla ilgili 1888 tarihinde hazırlanan ilk katalogda yer alan 6 gramer, 4 İncil, 2 Kur'an, 3 siyer ve 3 adet de Kürt tarihine ait toplam 18 adet eserin tanıtımını yapıldı ve bu vesileyle de buradaki ve yurt dışındaki diğer yazmalara dikkat çekilmeye çalışıldı.

Ele aldığımız bu eserlerin birçoğu üzerinde Türkiye’de bilimsel çalışma yapılmış olmasına rağmen; British Library nüshaları ile karşılaştırılan ve edisyon kritik yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Ayrıca tanıttığımız bu yazmaların arasında üzerinde hiç çalışma yapılmamış olanları da vardır. İngiltere ve tüm yurt dışındaki eserler, bilim insanımızın ilgisini beklemektedir.

KAYNAKÇA

- ALİ MUSTAFA B. AHMED GELİBOLULU, *Kühül-Ahbâr*, Or. 32, British Library.
- BANARLI, Nihat Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. C.1,2*. İstanbul: MEB Yay.
- BARNETT, L. D., *List of Manuscripts in Languages of Central Asia and Sanskrit*, Basılmamış El Listesi, Londra: British Library.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yay.
- EL-MUHİBBİ, Muhammed Emin b. Fazlullah el- Hamavi, *Hülasâtü'l-Eser fî Ayâni'l- Karni'l Hâdi 'Aşer*, Add. 23,370, British Library.
- FLEISCHER, Heinrich Leberecht (1838). *Persian And Turkish Manuscripts In The University Library Leipzig*, Leipzig.
- KUT, Günay (1971).“British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Teva'if-i 'Aşere'den Ta'ife-i Bektaşiyân”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1971, s.209-230.
- MARCUSE, Michael J. (1990). *A Reference Guide for English Studies*, Oxford: University of California Yayınları.
- MARSDEN, J. L. William (1827). *Bibliotheca Marsdeniana Philologica Et Orientalis, A Catalogue of Books And Manuscripts Collected With A View to The General Comparison of Languages, And to The Study of Oriental Literature*, Londra: Cox Yayınevi.
- MARSILI; ROZEN, Luigi Ferdinando; V. R. Rozen, (1885), *Remarques Sur Les Manuscrits Orientaux de la Collection Marsigli à Bologne*, Roma.
- MEHMED B. AHMED, *Şerefnâme*, Or. 1127, British Museum.
- MEREDITH-OWENS, G. M. *Temporary Handlist of Turkish, MSS.1888-1958*, Basılmamış El Listesi, Londra: British Library.
- ÖZTÜRK, Nuran (1997). *Siyer Türü ve Siyer-i Veysî*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- POYRAZ, Yakup (2010) “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi’ne İlk Kaydedilmiş Divanlar ve Mecmû’alar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume 3/12, s. 363-377.
- (2010) “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi’ne Kayıtlı İlk Mesneviler”, *Karadeniz Dergisi/Black Sea*, Volume 2/6, s. 118-132.
- REDHOUSE (1978), Sir James W., *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- RIEU, Charles (1879). *Catalogue of The Persian Manuscripts in The British Museum*, Londra: British Library Yayınları.
- (1888). *Catologe Of The Turkish Manuscripts In The British Museum*, Londra: British Library Yayınları.
- SEAMAN, Gulielmi (1666). *Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Novum*, Oxford.
- STEINGASS, Francis Joseph (1930), *A comprehensive Persian-English Dictionary*, Londra: K. Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd. Yayınları.
- TERGİP, Ayhan (2010). “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı) / The Journal of International Social Research*, Volume 3/15, s. 221-232.
- UNAT, Reşit Faik (1988). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara: TTK Yayınları.
- WALEY, M. I. *Islamic Manuscripts in Eastern Turkic languages in the British Library*, Basılmamış El Listesi, Londra: British Library.
- WALEY, M.I. *Ottoman Manuscripts in the India Office Library Collection*, Basılmamış El listesi, Londra: British Library.
- www.bl.uk (20.01.2011)
- www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/history/index.html (25.01.2011)
- www.bl.uk/reshelp/atyourdesk/imaging/order/imageorder.html (13.02.2011)
- www.bl.uk/reshelp/findhelplang/turkish/turkishcatalogues/turkishcatalogues.html (25.01.2011)
- www.forms.bl.uk/imaging/index.aspx (21.02.2011)
- www.yazmalar.gov.tr (13.02.2011)
- www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=91158 (01.03.2011)